

UOT: 37.0

DOI: <https://doi.org/10.30546/09081.2024.1.1002>

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ YENİ TƏHSİL PARADİQMASI

Rabil MEHTİYEV

Bakı Mühəndislik Universiteti

ramehdiyev@beu.edu.az

Məqalə haqqında məlumat	XÜLASƏ
<p>Məqalənin tarixi Göndərildi: 2024-06-12 Yenidən işlənmiş formada alındı: 2024-09-26 Qəbul edildi: 2024-09-27 Onlayn mövcuddur</p>	<p>Heydər Əliyevin təhsil sahəsində islahatlarının tərbiyəvi, aşılayıcı, sistem yaradan tərəfləri məqalədə tədqiqat obyektinə kimi götürülür. Belə ki, bu amil ulu öndərin fəaliyyətində təhsil siyasətinin prioritet olmasından, kompleks şəkildə qoyuluşundan irəli gəlir. Azərbaycan reallıqlarını nəzərə almaqla sovet idarəçiliyi formatında yerli şəraitə adekvat siyasət formalaşdırmaq Heydər Əliyevin unikal nailiyyəti idi. Onun siyasəti milliliklə bəşəriliyin dialektikasını təmin etməklə ən optimal uyğunluq prinsipinə əsaslanırdı.</p> <p>Bu baxımdan xalqın milli mənilik şüurunun inkişaf etdirilməsi pedaqoji ictimaiyyətin qarşısında bir nömrəli vəzifə kimi qoyulurdu. Heydər Əliyev bu vəzifələrin həlli üçün şəffaflığı, obyektivliyi real məzmununda həyata keçirilməsini tələb edirdi. Bir sıra neqativ halların aradan qaldırılmasını inzibati yollar ilə həll etməkdənsə, yeni təfəkkürlü kadrların yetişdirilməsi daha vacib faktora çevrilmişdi.</p>
<p>Açar sözlər: Heydər Əliyev, təhsil, milliləşmə</p>	

ГЕЙДАР АЛИЕВ И НОВАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПАРАДИГМА

РЕЗЮМЕ

В статье в качестве объекта исследования взяты воспитательные, системообразующие аспекты реформ Гейдара Алиева в сфере распределения. Таким образом, этот фактор обусловлен тем, что образовательная политика является приоритетом в деятельности великого лидера и задается комплексно. Уникальным достижением Гейдара Алиева было формирование политики, адекватной местным условиям, в формате советской администрации с учетом реалий Азербайджана.

Его политика основывалась на принципе оптимальной совместимости, обеспечивающей диалектику народности и гуманности. Защита генофонда народа, развитие национального самосознания были поставлены задачей номер один перед педагогическим обществом. Гейдар Алиев потребовал, чтобы для решения этих задач в реальном содержании были реализованы прозрачность и объективность. Вместо решения ряда негативных ситуаций административными средствами более важным фактором стала подготовка новых мыслящих кадров.

Ключевые слова: Гейдар Алиев, образование, национализация

HEYDAR ALIYEV AND THE NEW EDUCATIONAL PARADIGM

ABSTRACT

The article takes educational, system-forming aspects of Heydar Aliyev's reforms in the field of distribution as the object of research. Thus, this factor is conditioned by the fact that educational policy is a priority in the activity of the great leader and is set in a complex way. Heydar Aliyev's unique achievement was to form a policy adequate to local conditions in the format of the Soviet administration, taking into account the realities of Azerbaijan.

His policy was based on the principle of optimal compatibility ensuring dialectics of nationality and humanity. Protection of the people's gene pool, development of national self-consciousness were set as the number one

task for the pedagogical society. Heydar Aliyev demanded that transparency and objectivity be realised in the real content to solve these tasks. Instead of solving a number of negative situations by administrative means, training of new thinking cadres became more important factor.

Key words: Heydar Aliyev, education, nationalization

GİRİŞ

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin təhsil sahəsindəki islahatları əsasən 2 dövrü əhatə edir ki, bunlardan da biri sovet, digəri isə müstəqillik dövrüdür.

Birinci dövrdə islahatlar əsasən struktur xarakteri daşıyırdı ki, bu da yeni təhsil müəssisələrinin yaradılması və eyni zamanda mövcud olanların modernləşdirilməsi ilə bağlı idi. Bu fikirin təsdiqi olan faktların ümumiləşdirilməsi: Geniş məktəblər şəbəkəsinin yaradılması nəticəsində Azərbaycan məktəblərində təhsil alan şagirdlərin sayı 1970-ci ildəki 368 mindən 1980-ci ildə 710 min nəfərə qədər yüksəlmişdi. Onun yorulmaz fəaliyyətinin nəticəsi olaraq Azərbaycan məktəblərinin fizika -kimya kabinetləri ilə təchizatı 92 faizə yüksəlmişdir. 1978-ci ildə orta məktəblərdə çalışan 108 mindən çox müəllimdən 65, 3 faizinin ali təhsili olmuşdur.[6]

1970-82-ci illərdə Azərbaycanda 5 yeni ali məktəb yaradılmış, yüzlərlə yeni ixtisaslar açılmış, kafedralar, problem laboratoriyaları fəaliyyətə başlamışdı. Əgər 1960-cı illərin sonunda respublikada 12 ali məktəb, bunlarda 105 fakültə, 450 kafedra var idisə və burada 139 ixtisas üzrə kadr hazırlığı aparılırdısa, 1982-ci ildə artıq 136 fakültəni və 530 kafedranı birləşdirən 21 ali təhsil müəssisəsi fəaliyyət göstərirdi [5,234]

“Ötən əsrin 70-ci illərindən etibarən 30 ildən artıq bir müddətdə Azərbaycanda elm, təhsil, mədəniyyət və iqtisadiyyatın təşəkkülü və inkişafı bilavasitə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olmuşdur. Onun genişmiqyaslı fəaliyyətində təhsilin inkişafı prioritet sahə kimi mühüm yer tuturdu” [2,2].

Müstəqillik dövründə isə artıq bu sahədə aparılan islahatlar öz zəruri nəticələrinin verməkdə idi. Təhsil islahatlarından danışarkən bunların digər sahələrdə olan islahatlarla paralelliyini mütləq qeyd etmək lazım gəlir.

Çünki cəmiyyət həyatı bir-birilə sıx əlaqədə olan sferaları əhatə edir ki, bunların və hər biri digərinə müxtəlif dərəcədə sirayət edir. Bu baxımdan Heydər Əliyevin apardığı islahatların nəticəsi olaraq korrupsiyaya qarşı mübarizə, iqtisadi sferanın liberallaşdırılması, bütün sahələrdə baş verən canlanma təhsil sahəsinin də yeni şərtlər daxilində transformasiyasını zəruri edirdi

Bu sahədə aparılan islahatların mənəvi tərəfi ondan ibarətdir ki, gənclər, onların valideynləri artıq sistemin mükəmməliyinə, şəffaflığına və obyektivliyinə inanmağa başladılar və bu da yeni bir nəslin, yəni öz savad və qabiliyyətinə güvənən və öz həyatını yeni şərtlər daxilində qurmaq istəyən bir gəncliyin formalaşmasına səbəb oldu. Odur ki, bu islahatları nəsillər arası bir transformasiya məzmunlu islahatlar kimi xarakterizə etmək mümkündür.

Heydər Əliyevin şəxsi nüfuzu, onun harizmatik bir lider olaraq gənclərə olan mənəvi təsiri bu proseslərin vacib hissəsi idi. Təbii ki, burada həllini gözləyən problemlər də var idi. Məsələn ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə aqrar ölkədən sənaye respublikasına çevrildi ki, bu da özündə bir sıra keçid proseslərini əhatə edirdi və bu proseslər fonunda ictimai istehsalat münasibətləri yenidən qurulmalı idi.

Başqa sözlə, planlı iqtisadiyyatın formal mexanizmlərindən milli maraqlara əsaslanan təhsil siyasəti real nəticələrini verdi.

Bu tendensiya Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin ikinci mərhələsində də davam etdi. Onun təhsil müəssisələrində tezis xarakterli çıxışları həmin kollektivlərə mənəvi ruh və məsuliyyət hissi bəxş edirdi. Bu hər bir pedaqoji kollektivə bir çağırış idi. İnsanlar tarixi quruculuq işlərinin subyektləri olmaqdan fəxr duyurdular. Məhz Heydər Əliyevin şəxsi aurası təhsil islahatlarına yeni nəfəs verdi.

Müstəqil Azərbaycanın dünya səviyyəsində layiqincə təmsil olunmasının kadrlardan asılı olduğunu nəzərə alan ulu öndər təhsil müəssisələri qarşısında yeni vəzifələr müəyyən-ləşdirdi. Müstəqilliyi tarixi uğur kimi dəyərləndirərək onun möhkəmləndirilməsində peşə-kar kadrların həlledici olacağını xüsusi vurğulayırdı.

Sosializm sistemindən kapitalizmə keçid sərt rəqabət qaydalarını daha da aktual etdi. Rəqabətə davamlı mütəxəssislərin hazırlanması ölkə üçün tale yüklü məsələ idi. Buna görə də, ulu öndər təcrübəli təhsil işçiləri ilə mütəmadi görüşlər keçirməklə bu sahədəki problemlərin mahiyyətinə nüfuz edirdi. Təcrübəsi, fəhmi ilə gündəmə hakim olaraq müvafiq tapşırıq və iradlarını bildirirdi.

1999-cu ildə “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı” təsdiq olundu. “Prezident Heydər Əliyev 1999-cu il iyunun 15-də “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı”nı təsdiq etdi. Üç mərhələdən ibarət olan bu islahat proqramı miqyasına, əhatə dairəsinə və müddətinə görə ən böyük Dövlət Proqramı idi və təhsil sisteminin XXI əsrin çağırışlarına cavab verməsinə, Avropa əmək bazarına çıxışın təmin edilməsinə yönələn qərarların başlanğıcı oldu” [3].

Gəncləri gələcəyimiz hesab edən Ulu Öndərimiz onların təlim-tərbiyəsinə, sağlamlığına çox önəm verir, diqqət və qayğı ilə yanaşardı. Azərbaycanda təhsilin məzmununun yeniləş-məsi və keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün 1999-cü il, iyunun 15-də —Azərbaycan Respublika-sının təhsil sistemində islahat Proqramı qəbul olundu və Heydər Əliyev tərəfindən imzalandı ki, bu da gənc nəslin təhsilinin avropa standartları səviyyəsinə qalxmasına səbəb oldu [1, 25].

“1998-ci il martın 30-da Prezidentin sərəncamı ilə Təhsil Sahəsində İslahatlar üzrə Döv-lət Komissiyası yaradıldı. 1998-ci ildə Azərbaycan müəllimlərinin qurultayı keçirildi” [7].

Tarixi islahat proqramı olan bu sənəd ölkəmizin Avroatlantik məkana inreqrasiyas ba-xımından strateji əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu bir start idi. Yeni təhsil dövrünün, yeni təhsil dün-yasının başlanğıcı.

2000-ci ildə “Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqın-da” imzalanan Fərmanda təhsil müəssisələrinin özünüidarəetməsinin təşkili, təqaüdlərin sti-mullaşdırıcı rolunun yüksəldilməsi kimi vacib məsələlər əksini tapmışdı.

Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıtdıqda ölkədə olan iqtisadi, siyasi, mədəni-mənəvi tənə-zül kulminasiya nöqtəsində idi. SSRi-nin dağılması, səriştəsiz rəhbərlərin ölkəni iflas həddinə çatdırması təhsili də böhran həddinə çatdırmışdı. Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk illərində ölkədə yaranmış çətin ictimai-siyasi vəziyyət təhsil sistemində də ağır zərbə vurdu. 1988-ci ildə təhsildə başlayan tənəzzül 90-cı illərin əvvəllərində daha da dərinləşdi. ... ali təhsil mü-əssisələrinin binalarının, ərazilərinin və avadanlığının mənimsənilməsinə, başqa məqsədlər üçün istifadəsinə, maddi-texniki bazanın dağıdılmasına, bu kimi digər neqativ halların baş verməsinə səbəb oldu. [4]

Belə həlli çətin vəzifələrin fonunda təhsilə diqqət ulu öndərin daim diqqətində oldu. Beləliklə, start götürən inkişaf tendensiyaları kontekstində təhsil də sahə olaraq inkişaf etməyə başladı.

Təhsil islahatları əsasən iki istiqamətdə id: Birincisi struktur vahidlərinin yaradılması, genişləndirilməsi və modernləşdirilməsi. İkinci istiqamət isə kadr hazırlığının təmin edilməsi. Birinciyə uşaq bağçalarının, məktəblərin, kollec və universitetlərin, müvafiq təhsil idarələrinin yaradılması və sair daxildir. İkinci istiqamət isə pedaqoji kadr hazırlığının təmin edilməsi idi. Bu daha mürəkkəb və zaman tələb edən məsələ idi.

Bütün çətinliklərə və məhdudiyyətlərə baxmayaraq Heydər Əliyev bunları edirdi. Ona görə ki, pedaqoji kadrların yalnız təhsil ötrücü şəxslər deyil, eyni zamanda şəxsiyyət, gələcək nəsilləri yetişdirən təbəqə olduqlarını daim qeyd edirdi. Mən müəllimdən yüksək ad tanınmam tezisi dərin fəlsəfi, mənəvi bir yükü olan sosial qiymət kriteriyasıdır. "Mənim üçün müəllim adı həmişə ən ülvi, ən şərəfli bir məfhum olubdur." [8, 66]. Dövlət başçısı, tarixi şəxsiyyət tərəfindən olan bu fikir bütün dövrlər üçün pedaqoqlar qarşısında vəzifələri müəyyənləşdirir. Bu yalnız vəzifə deyil, missiyadır. Fərdlərin maariflənməsi cəmiyyətin tərəqqisi deməkdir. Ayrı-ayrı fərdlərin qabiliyyət və bacarıqları təkmilləşdikcə cəmiyyətin inkişafı da sürətlənir.

Bu kontekstdə pedaqoji ictimaiyyətin səfərbər olması ölkəmizin inkişafında müstəsna rol oynadı. Artıq Azərbaycan dünya miqyasında bir sıra nailiyyətləri ilə tanınır. Həm də bu uğurlarda təhsil sahəsinin də böyük töhvəsi var. Şsgird və tələbələrin dünya olimpiadalarında, festivallarda mükafata layiq yerlər tutmaları ölkə təhsilinin strateji planlamasının uğurlarının göstəricisidir.

Heydər Əliyev məkan, zaman kontekstində məsələlərin fəvqündə dururdu. Onun üçün inkişaf hərtərəfli, kompleks olmalı idi. O sahələrin inkişafını vəhdətdə görürdü. Daim bu vəhdəti təmin etmək üçün həmrəylik fəlsəfəsini irəli sürürdü. Hamı ümummilli maraqlar naminə vahid orqanizm kimi çalışmalı idi. Məktəb, təhsil ocaqları ümumxalq mülkiyyətidir.

Buna görə də, Heydər Əliyev tələb edirdi ki, bütün instansiyalar birgə çalışmalı və qarşıda qoyulan vəzifələri həll etməli idi. Uğur fəlsəfəsinin əsasında duran digər amil ulu öndərin klassikaya, mədəni keçmişə böyük sevgisinin olması idi. Mənəvi keçmişə onun hakimiyyəti dövründə bir növ amnistiya elan olundu. Sovet dövrünün kosmopolit siyasəti fonunda arxa plana keçən mənəvi irsimiz Heydər Əliyevin siyasi kursu sayəsində yenidən xalq üçün əlçatan oldu.

Tədqiqatın metodu. Məqalənin tədqiqat obyektləri tarixilik, müqayisəli və analitik təhlil metodlarından istifadə edilməklə araşdırılıb.

NƏTİCƏ

Qeyd olunanların yekunu olaraq Heydər Əliyevin təhsil strategiyasının milli və qlobal dəyərlərin dialektikasında Azərbaycanın tərəqqisində tarixi rol oynadığını qeyd etmək lazımdır. Onun qayğısı yalnız maddi və maddi-texniki səciyyə daşmamışdır. Əsas olan Heydər Əliyevin proseslərin önündə olmaq, şəxsi iştirakı və ruhlandırmaq xüsusiyyəti idi. Şəxsi fərdi keyfiyyətləri, liderlik üslubu, xalqın ona olan etimadı digər sahələrdə olduğu kimi təhsilin də transformasiyasında həlledici idi. Sovet dövrü və müstəqillik illərində Onun təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə Azərbaycan təhsil sistemi yeniləndi və beynəlxalq təhsil institutlarına inteqrasiyası təmin olundu.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Abdullayeva M. Heydər Əliyev siyasətində dilimiz, mədəniyyətimiz və təhsilimiz. Heydər Əliyev və türk dünyası: ictimai, iqtisadi və mədəni əlaqələr. Beynəlxalq elmi konfrans. 04-05 may.2023.
2. Bayramov C. Uğurlu təhsil islahatlarının banisi. Azərbaycan müəllimi. 12 iyun 2019.
3. Hacıyev. B. Azərbaycan təhsil sisteminin inkişaf strategiyasını Heydər Əliyev yaratdı.
<https://www.muallim.edu.az/news.php?id=24908>
4. Hüseynova, L. (2023). Azərbaycan Respublikasının Təhsil Sisteminin Formalaşdırılması (1991-2011). Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 10 (4), 1028-1037.
5. Məhərrəmov, S. (2023). Heydər Əliyevin Təhsil Konsepsiyası və Davamlı İnkişaf Meylləri. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Azərbaycan Halkının Milli Lideri Haydar Alirza Oğlu Aliyev'in Doğumunun 100. Yılı Özel Sayısı, 10 (1), 230-242.
6. Mənsimova.K.<https://xalqgazeti.az/az/tehsil/148889-heyder-eliyev-ve-azerbaycan-tehsili>
7. Novruzov R. Xalq qəzeti. Heydər Əliyevin təhsil siyasəti. 2018.- 5 may. - № 101. - s. 7.
8. Səmədov A. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanda təhsilə və təhsil xadimlərinə qayğısı. Dərs vəsaiti. Gəncə. 2010.